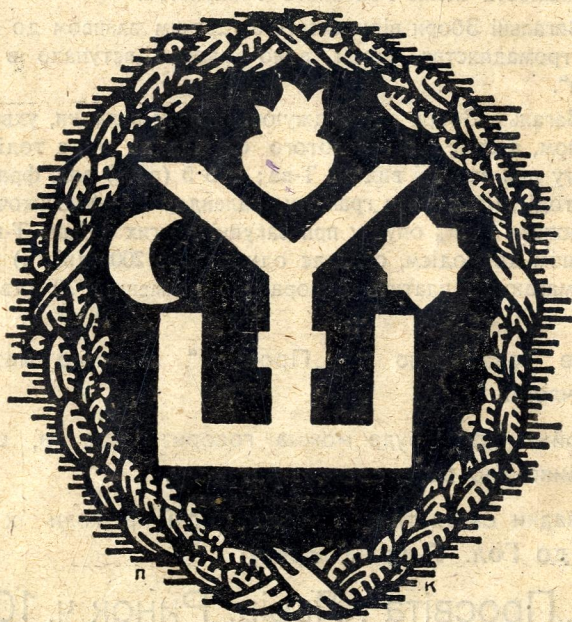

НАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА
ПРОСВІТИ

Торжківський район

ХАРАКТЕРНИК

МА'ЗЕПА

Читайте й виконуйте

ухвали Загальних Зборів Т-ва „Просвіта”

(з дня 5. березня 1924).

1) Виходячи з засади, що кождий Українець і кожда Українка повинні бути членами Т-ва „Просвіта”, Загальні Збори взивають усі філії і читальні до найдальше йдучої праці задля позискання як найбільшої кількості членів Головного Товариства.

2) Загальні Збори відносяться з гарячим зазивом до всього українського громадянства, щоби воно масово вступало в члени Т-ва „Просвіта”.

3) Загальні Збори затверджують висоту вкладки, ухвалену Головним Виділом, а саме: пів золотого франка на рік, а тоді член дістає 25% опусту при закупні видань Т-ва; або 5 (пять) зол. франків = один доляр, а тоді дістає член грамоту, календар і 6—8 книжочок з Народньої Бібліотеки і 25% опусту при закупні других видань Т-ва. Хто хоче стати членом добродієм, складає одноразово 200 (двіста) зол. франків. Член спомагаючий платить одноразово найменше 20 (двайцять) зол. франків.

Таке Товариство як „Просвіта” повинно мати **сотки тисяч** членів.

Щойно **тоді** буде можна говорити про те, щоби товариство виконало **всю свою програму**.

Вкладки складати або через **філії**, а коли їх нема, так **просто до Гол. Т-ва** на адресу:

Т-во „Просвіта”, Львів, Ринок ч. 10|II. пов.

НАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА „ПРОСВІТИ“ Ч. 27.

Рад. 26- $\frac{11}{10}$ 50

ХАРАКТЕРНИК

15. 356

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

ГЕТЬМАН

МАЗЕПА

В ІСТОРІЇ Й ЛІТЕРАТУРІ ТА ДЛЯ СУЧАСНОСТІ

1662

ВИДАННЯ ДРУГЕ

НАКЛАДОМ ТОВАРИСТВА „ПРОСВІТА“ У ЛЬВОВІ
ЛЬВІВ, 1924.

9(с47.71)15

Ш/5(2-8к)4-4 Мазепа 4/5

Т3(2к)46-8 Мазепа

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ и 58970

Львівська державна
наукова бібліотека
№ ~~5811~~

Імя Мазепи відомо кожному, як наймення велетня, котрий сказав останнє слово в одному з актів великої драми двох народів, яка почалася в Києві, як його вперше здобули північні орди під проводом Андрія Боголюбського, московського князя. Тому саме задля того, щоб зрозуміти роль і оцінити значіння Мазепи, треба попереду глянути на ту історичну канву, на те тло, на котрому з'явилася ця незвичайна постать.

Після Володимира Святого Україна починає занепадати під натиском східних народів, тоді як московські князі, що відпали з під української влади, починають набирати сили, міцніють і врешті починають виявляти нахил до експанзії на південні краї, багатші і крім того привабні для Москалів, для дикого народу, своєю культурою (Рим і варвари). Ці експанзивні змагання врешті в 1169 році закінчились успішно нечуваним пограбованням Києва, котрому може хіба лише дорівняти розграбовання Риму Вандалами. Це був перший сильний удар, який одержала українська державність з півночі. Після цього українська державність переноситься на захід і її центром стає Галичина, а одним із зовнішніх проявів цієї державности може служити коронація 1253 року „короля Руси“ Данила. Але тут знову доводиться українській державности, що уникнула Сцилли-Росії, натрапити на Харібду-Польщу, в боротьбі з котрою вона на деякий час мусіла згинутися. Але сама ідея державности, що виходила з різних причин географічних і економічних, відроджується з часом в особі Богдана Хмельницького, котрий пробує зібрати всі українські землі в одне Українське князівство. Але знова він, відіпхнутий від Харібди, натрапляє на Сциллу-Москву і заключає Переяславський договір. Хоч що правда треба пам'ятати, що ця умова не знищує цілком української державности, це лише компроміс, на котрий йде Богдан Хмельницький, щоб відпочити і, зібравшись з силами, досягти своєї цілі — повної незалежности.

Від цієї пори йде затяжна з невеличкими перервами боротьба за цю незалежність. Але рівнобіжно з нею йде соціальна боротьба мас, поспільства за владу.

Під прапором боротьби національної, а по часті й соціальної, проходить і кінець панування Хмельницького, й панування найкращих гетьманів наших — Виговського, Дорошенка — під цимже прапором мусіло проходити й панування Мазепи.

Але під час панування Мазепи боротьба соціальна за владу між старшиною й поспільством досягає надзвичайного напруження.

Це тло, цю політичну канву треба усе памятати під час оцінки й аналізу діяльності Мазепи.

Мазепа родом був шляхтич православної віри з Правобережної України, і служив при польському королі Яні Казимирі кімнатним дворянином. Се було тоді, коли козацькі перемоги змусили Поляків деякий час шанувати українську народність, та проте не дуже добре було, сим поодиноким Українцям серед ворожого оточення. Його товариші, польські двораки, так його дратували, що він оден раз вийняв у королівському палаці шаблю проти одного з їх — а вийняти зброю з піхви в королівському палаці числилося злочином, гідним смертної кари. Та Ян Казимир знав, що Мазепа зробив це не умисне і тому не покарав його, а лише віддалив від двору.

Тоді Мазепа поїхав у добра своєї матері на Волинь, де з ним і трапилася подія, котра пізніше послужила темою для творів цілої низки закордонних письменників.

По сусідству з маєтком його матері жив у своїх добрах якийсь пан Фальбовський, у котрого була молода жінка. З цією жінкою й увійшов у ближчі зносини Мазепа; але Фальбовський, довідавшись про те, підстеріг його. Схопивши, наказав прив'язати роздягненого до коня, головою до хвоста, і стріливши кілька разів понад вухами коня, погнав його у степ. Кінь полетів чагарами; віти били роздягненого Мазепу, і коли кінь заніс його до дому, то слуги, котрі знали його, ледви пізнали пана.

Після сього випадку Мазепа пішов до козаків і служив з початку у гетьмана Тетері, потім у Дорошенка.

Яко людина на свій час освічена (знав крім української і польської мови німецьку та латинську), він досяг доволі значного становища. Біля цього часу він оженився.

У Дорошенка Мазепа дослужився до важного уряду генерального писаря і в 1674 році його вислано у Переяс-

слав на козацьку раду, де перед гетьманом Лівобічної України він укладав від імени Дорошенка умову і заявлював про бажання Дорошенка бути в підданстві у московського царя.

Трудно думати, щоб Мазепа, що вів таку важну справу, не був у неї втаємничений цілком і щоб не знав, що Дорошенко хоче піддатися номінально, лише для того, аби зєднати розідрану Україну і аж тоді утворити велику незалежну державу!

Через кілька місяців після того Дорошенко вислав Мазепу до султана за допомогою; але кошовий отаман Іван Сірко спіймав Мазепу по дорозі і відіслав у Москву. Та Мазепа, завдяки своїм незвичайним здібностям зумів не лише сам уникнути кари, але навіть по часті виправдав самого Дорошенка і після побачення з царем Олексієм Михайловичем був випущений з Москви із зазвними грамотами до козаків і Дорошенка.

Але Мазепа реально оцінював політичну ситуацію і розумів, що Дорошенко програв і не зможе відродити незалежної держави — тому не поїхав до нього, а лишився у Самійловича, котрий з початку доручив йому виховання своїх дітей, а потім призначив на найвищий уряд Гетьманщини — генерального осавула.

Мазепа ще кілька разів їздив у різних справах до Москви, де він збагнув одразу, що вся влада належить Голіцину (при цариці Софії) і зумів йому вподобатись. Після невдалого походу Голіцина на Крим, усунуто Самійловича з гетьманства, бо Голіцин звалив на нього вину за невдачу, а гетьманом обрано (числячися з симпатіями Голіцина) Івана Мазепу.

Як бачимо, Мазепа перед тим, як став гетьманом, пройшов чималу школу і природно не міг не перейнятись звабливими мріями про незалежність рідної України.

Як Мазепа став гетьманом, старався весь час бути в як найкращих відносинах із Голіциним, аж доти — доки в Москві не стався переворот 1689 року і Петро не позбувся Голіцина й Софії. Підчас перевороту Мазепа був якраз у Москві і в цю важну хвилину зумів зорієнтуватися і взяти инший напрямок політики й сподобатись дуже молодому цареві, котрий від тоді уважав його своїм найприхильнішим слугою. Після того Мазепа приймав участь у війнах московського царя проти Турків і проти Шведів і пильнував, щоб користуватися у Петра як мога більшим довірям.

Але головна увага гетьмана була скупчена на внутрішній політиці, на боротьбі з анархією та інтригами і на підне-

сенні гетьманського авторитету. З досвіду Дорошенка й Самійловича Мазепа бачив, що державна незалежність доти буде мрією, доки не буде Україна сконсолідована у суцільне державне тіло. І от він узяв на себе складне завдання підготувати Україну і потім здобути для неї державну незалежність.

З думки гетьмана Мазепа (котру ми подаємо у кінці) і його політики можна бачити, що він поставив головною своєю метою — підняти авторитет гетьманської влади, якими б то не було способами на таку височінь, щоби нарід (як старшина, так і поспільство) зявлювався послушною державною машиною в його руках і, щоби він міг, як кораблем, керувати державою, міняючи напрямом кожним, ледви помітним натиском руки! Для цього — а не зі заздрости й боязні за свою владу, він боровся зі своєю волею Запорожців, із Петриком, із Палієм і немилосерно карав донощиків. Бо колиб він схопив був Палія справді лише задля того, щоби сподобатись Петрові, то тодіб він не зважився проти волі Петра зайняти Правобережжя і сприяти відродженню там козацтва. А Мазепа це зробив, бо він хотів перше ніж відірватися, злучити, або бодай приготувати до злуки всю Україну.

Мазепа не був підслугачем царським і не виступав, як йому закидають, проти українських вольностей, він лише, яко державник, не міг допустити своєї волі полковників, котрі хотіли вести на свою руку кожний свою відмінну політику, не міг допустити, щоби його віддані зважувалися комусь то на його — найвищу владу скаргитись, доносити і то комусь то з другої держави! Не міг також гетьман Мазепа дозволити „черні“ підносити своїх любимців, бо знав, що завдяки цьому бувало часом і по три гетьмани, що завдяки сій владі й своїй волі черні не здійснились великі пляни Дорошенка (Іван Сірко напав на Татар без згоди й проти волі гетьмана). Тому саме Іван Мазепа жалувався московському цареві на анархістичний дух українського люду і за допомогою Москалів суворо розправлявся з повстанцями, хоч би навіть вони й хотіли визволення від Москви (як Петрик), бо він знав, що з цього нічого не буде і не буде знов такиж через те, що ніхто не міг ручитися, куди завтра поведе знова нарід який небудь новий своєвільник; і так буде аж доти — доки не буде зломлена своєволя.

Борючися зі своєю волею, Іван Мазепа старався одночасно вести так справу, щоби народне невдоволення на утиски й режим звернути на Москалів і сим підготувати повстання. Це йому до певної міри й удалося досягти, як

ми бачимо зі слів самого Мазепи: „І козаки й посполиті — всі на мене недобрі, всі кричать в оден голос: пропадемо до кінця, зайдять нас Москалі!“ Але разом із тим ця боротьба з козацькою своєю волею зробила ім'я Мазепи, не дивлячись на всі його заслуги перед рідною культурою і щедрість, непопулярним серед широких верств людности; правда, Мазепа за цю популярністю й не гнався, думаючи, що він устигне настільки зміцнити державу, що зможе й без співчуття мас обійтися, спираючись на середню клясу козаків. Одночасно з тим Мазепа, розуміючи вагу грошей, вів так свою фінансову політику, щоб зміцнити свій скарб якомога, що йому й вдалося, як можна бачити з того факту, що навіть потім, на чужині він міг позичити Карлові XII 240.000 талерів.

Але особливо дбав Мазепа про зріст національної культури. Користуючись із великих засобів, він дуже живо заходжується коло церковного будівництва й офір на різні духовні й культурні цілі. Він обдаровує найбільше шановані українські монастирі й церкви розкішними будівлями, образами, художніми прикрасами, записуючи таким чином на вічні часи свою прихильність до української культури, а разом із тим свою славу й могутність. І навіть тепер, після того, як Українська церква змушена була на протязі довгих років проклинати свого ктитора і затирати всі сліди про нього, — вся Україна повна тих памяток небувалої гойности і щедрот великого гетьмана для всього, що лише містилось у понятті: українська культура. Печерську Лавру Мазепа відновив, обвів монументальною кам'яною стіною, котра й досі приковує до себе око глядача, поставив чудові брами — так звану Святу браму і Економську; отже не диво, що й досі ховався його портрет на стіні олтаря лаврської церкви. У Пустинному — Миколаєвському монастирі вибудував він величаву церкву св. Миколая, вибудував на ново Братську церкву Богоявлення і поставив новий будинок для академії. Він же збудував незвичайно гарну церкву Вознесення в Переяславі. Багато ще довелося б витратити часу, вичисляючи всі пам'ятки Мазепи на Україні й поза нею. У церкві Гробу Господнього в Єрусалимі ще й досі вживають у великі свята, замість антімінсу, артистично гравіровану срібну плиту — „подаєнієм ясновельможного его милости пана Іоанна Мазепи, гетьмана українського“.

Та й сам гетьман Мазепа був не лише людиною високо освіченою, але й талановитою. Він був поетом (автором кількох віршів-дум), музикою і меценатом, котрий кохався — здається — мало не у всіх галузях мистецтва.

І на піднесення української культури, на зміцнення абсолютної влади гетьмана й авторитету, і на боротьбу зі своєю волею потратив сей великий гетьман-поет двацять літ свого гетьманування.

Тимчасом Петро І. вів війну зі шведським королем Карлом XII, котрий не дивлячись на свою молодість, уже встиг уславитися, як завоювник, і стрясав Європою, і саме в 1707 році збирався попрямувати в глиб Московщини. Мазепа з нетерпеливістю й тривогою слідкував за все зростаючими успіхами Шведів, а до того ще й старшина його нагнала не бути лише глядачем. Так полковник миргородський (Апостол) сказав Мазепі: „Очі всіх на тя уповають і не дай Боже на тебе смерті, а як зістанемося в такій неволі, то й кури нас загребуть“. А прилуцький (Горленко) підтвердив: „Як ми за душу Хмельницького завсігди Бога молимо, так навпаки ми і діти наші по вічні роди будемо душу і кости твої проклинати, коли нас за гетьманства свого в такій неволі зіставиш“. А до того, в наслідок політики Мазепа, з усіх боків піднімалися „плач і стогін і лемент“ козацтва, народу, і навіть найбільш покірливі починали нарікати на московське панування, кажучи, що далше вже не стає терпцю.

І от Мазепа тоді (в 1707 році) заводить переговори через Лещинського (нового польського короля) зі Шведами, але держить їх у великому секреті. Ця за велика обережність навіть пошкодила гетьманові, бо він через неї, аби усунути всякі підозріння, допоміг навіть задавити повстання Донців, підняте Булавіним саме перед його повстанням. Правда, за те Мазепа користувався таким довірям у Петра, що останніми часами на нього навіть ніхто не зважувався вже доносити і лише Кочубей, військовий суддя, в році 1708 за намовою жінки після довгого вагання зважився на це, але й заплатив головою. Це трапилось при слідуючих обставинах.

Дочка Кочубея, на ймення Мотря, закохалася у старого гетьмана, який мав якусь демонічну здібність причаровувати до себе людей, як жінок (Мотря й інші), так і чоловіків (Петро, Голіцин та інші). Гетьман також покохав її палкою любов'ю і просив старого Кочубея віддати за нього доньку, але Кочубей за намовою жінки своєї спротивився, мотивуючи це тим, що вона доводиться гетьманові хрестною дочкою. І от Мотря одного разу втекла сама до гетьманського палацу; але Мазепа, не хочачи неславити дівчини, відіслав її до дому. Що це було так, а не інакше — бачимо з листів гетьмана до Мотрі, про котрі відомий історик Уманець

говорить: „перекладати їх неможливо. По силі вислову їх можна порівнати хіба тільки з любовними листами Ол. Пушкіна“. Щоб писати подібні листи, треба бути поетом; ось нпр.: „Моє серденько, мій квіте рожаний! Сердечно на тебе болію, що недалеко од мене їдеш, а я не міг очисти твоїх і личка біленького видіти; через сєє письмечко кланяюся, всі членки цілую любезно“. Мстива жінка Кочубеїва після цієї події „катувала“ довго дочку, аж врешті примусила її забути своє кохання і одружитись із другим; чоловіка-ж свого Кочубеїха спонукала, бажаючи помсти, подати на гетьмана цареві скаргу про зносини зі Шведами. Але віра царя в Мазепу була так сильна, що він не йняв віри доносові і передав Мазепі донощиків: Кочубея, Іскру та др. і військовий суд український засудив їх на смерть.

В 1708 році Карло воював уже на пограничу України й Московщини. Саме тоді мав рішитися на дальший плян війни — чи буде вона перенесена в землі московські, чи на Україну. Це вагання Карла і те, що він загаявся в Литві, а не пішов навпростець (ще в 1707 році) на Україну і було, як справедливо каже Енгель, „одною з головних причин, задля яких загинув під Полтавою чар шведського імени“. Бо треба признати, що Мазепа ліпше від Карла оцінив ситуацію, коли закликав його в 1707 році прийти на Україну, обіцяючи вирізати 7000 Москалів, що стояли там, і на їх трупах збудувати міст Шведам через Дніпро. Московські війська і Меншиков тоді були далеко, і хто знає, як бувби Карло послушався, чи не булаб Україна самостійною і чи не панувавби в ній князь із роду Мазепів. Тому не треба, як більшість істориків, закидати Мазепі, або Карлу авантюризм, бо що до Мазепи, то треба пам'ятати, що і він, і старшина лише пробували реалізувати той союз, котрий був заключений ще Богданом Хмельницьким з метою відірвання від Росії і котрий був безперечно цілком доцільною політичною комбінацією. Щож торкається Карла, то він хотів зробити лише те, що пробували зробити Німці у 1918 році; його плян показує глибоке розуміння джерел московської сили. Тому пам'ятаймо лише слова Фридриха Великого: „закидають Карлови XII, що він здався на обіцянки Мазепи, та козак не зрадив його. На оборот, Мазепа сам був зраджений несподіваним збігом обставин, яких не міг ні передбачити, ні оминати“. Звідси бачимо, що це все не було помилкою великого гетьмана.

Та якби там ні було, але Карло загаявся і лише у вересні 1708 року завернув на Україну на Стародуб.

Звістка про се захопила Мазепу неприготованим. Саме перед тим він повисилав козацькі полки з України, а в саму середину України цар прислав московське військо, а незабаром вирушив тудиж і сам. Та Мазепа і старшина не дивлячись на надзвичайно несприятливі умови, горіли таким бажанням визволення від Москви, і гадаючи, що, хто знає, чи і такий випадок трапиться у друге — зважилися пристати до Шведів. Зважившись на це, Мазепа в 20 числах жовтня обсадив козацьким військом свою резиденцію — Батурин, а сам із рештою війська і старшиною вирушив у шведський табор.

На чім тут Мазепа порозумівався зі Шведами, не знаємо, але з пізніших документів можна бачити, що головною умовою було: „що Україна обох сторін Дніпра з Військом Запорозьким і народом малоросійським має бути вічними часами свобідна від усякого чужого володіння“.

Та історія вирішила інакше.

Всеж таки, коли Мазепа встигби збудувати таку державу, про яку він мріяв, то може він ще змігби перетягти терези долі на бік Карла. Але виховати політично націю не можна так скоро, і тому, Мазепа, не дивлячись навіть на ворожий настрій народу проти Москви, завдяки державній несконсолідованості, не зміг підняти повстання.

Правда, цьому ще перешкодила розпорошеність сил і ворожі (московські) війська на Вкраїні. Петро, дізнавшись про перехід Мазепа на бік Карла, наказав розіслати облесну відозву до вкраїнського люду, де він обіцяв зробити його „найщасливішим народом у світі“ (і як бачимо, „зробив“, а крім того наказав обрати другого гетьмана. Петро наказав налякати нарід страшливими, нелюдськими карами над шведськими прихильниками і що ще важне, то се, що він встиг усе це зробити в багатьох місцях раніше, як гетьман встиг оповістити про свій перехід.

Крім того московська армія після облоги, завдяки зраді взяла Батурин і страшною розправою нагадала взяття Києва Андрієм Боголюбським. Все населення Батурина по царському наказу було вирізане, не зроблено винятку навіть для малих дітей, а розкішну резиденцію гетьмана обернули одвічні наші вороги в руїну. Геройська оборона не допомгла. Нарід не міг поворухнутися, затиснутий залізними руками московського царя, і Мазепа не мав нізвідки допомоги, лише одні Запорожці прийшли, розбивши по дорозі Москалів, у три тисячі коний і злучилися зі Шведами.

Але зімівля на Вкраїні загубила шведські війська а з прибуттям Запорожців Карло мусів просунутися для

тіснішого зв'язку з Січю ще далше в глиб, і тут два велити — Мазепа і Карло мусіли застрягти під Полтавою, котра не піддалася їм і загороджувала шлях на Запоріжжя.

На Січ же Петро послав московські війська, і її здобуто завдяки зраді Галагана й звірськи покарано недобитки січовиків, навіть „відкопувано мертвих, не лише січовиків, але й ченців і шкіру їм луплено“.

Через місяць після цього розбито і шведсько-українське військо під Полтавою і тільки завдяки Запорожцям вдалося уникнути московських лабетів великому королеві і великому гетьманові.

Мало хто зі старшини лишився з гетьманом; та він отаборившись із королем у Бендерах, все ще не падав духом і вкупі з Карлом силкувався втягнути у війну Туреччину, що сьому останньому й вдалося, але Мазепа вже не дожив до сього: зломлений і перемучений він умер 22 серпня 1710 року. Поховано його в монастирі в Галаці на Дунаю.

Так зайшло сонце нашої державности, так згинув „le roi du soleil“ (король сонце — Людвик XIV) України.

Умер великий гетьман, та память про сього велетня українського духа живе в світовій літературі.

Справедливо каже д. Донцов: „що як не можна пройти не підвівши мимоволі очий, повз статую Макіявелі у флорентійській галерії „Pitta“, так не могли великі письменники Європи минути мовчки повз сю фігуру“. І навіть письменник півазійської Москви — Пушкін, мусів про нього говорити і мимо волі мусів признати за ним велику силу характеру. Правда, Пушкін силкувався виставити його перед світом авантюристом — „гетьманом злодеєм“ забуваючи, що сам собі мусів протиречити словами: „Україна глухо валнавалась... ва́круг Мазе́пи раздава́вся мяте́жний крі́к: пара, пара“.

Але Європа цікавилася Мазепою, Мазепою-героєм! Ніхто зі східної Європи: ні Іоан IV., ні Петро I — і ніхто з інших не користувався популярністю в Європі. Причиною того було, що всі, починаючи з Іоана IV і Стеньки Разина і не виключаючи навіть сього псевдо-Європейця Петра, були чужі для Європи, були героями Тамерляна, але не Заходу. Оден лише Мазепа не був чужий Заходови, — він їм нагадував героїв „Відродження“ і користувався такою популярністю, що навіть у Франції став героєм французького лубка. Мазепі присвячені твори таких письменників, як Байрон, Гюго, Де-Вогє, Словацький, Готшаль, Мюнцельберг,

і інші. Може лише завдяки Мазепі знала про нас Європа, знала яко про його народ!

Правда, не можна сказати, щоби всі зазначені вище письменники зрозуміли правильно характер Мазепи, і кождий, натурально, малює його иншим. Одна лише риса спільна для Мазепи мало не у всіх письменників, це те, що Готшаль назвав „несамовитим примусом“, котрий тягне кудись, а Байрон дав навіть своєму Мазепі за тощо клич — „вперед!“ Цей примус, це вічне стремління душі до великої мети так вирізняло Мазепу від інших, що зробило таке велике вражіння на Європу; бо цей „примус“ характеризує лише великі і сильні індивідуальности. Ледви чи не найліпше зрозумів Мазепу німецький письменник Готшаль. Це ми бачимо хочби з того монольогу, котрий вкладає Готшаль в уста гетьмана:

„Ми і є і будемо
Мрії наших раби. — Бо
У глибині душі у нас мешкає
Несамовитий примус, струя якась.
А мрії ті ніщо більш,
Як той зефір — посланець від
Величности Його!“

Багато тих, хто пробує задавити в собі той „примус“; але, як каже гетьман:

„— Усі вони вбивають ту
Найліпшу свою силу, що
Сама природа уложила в душу“.

Ця сила веде великого гетьмана до тої „великої омани“, котра:

„...чарує душу і одна годна моєї сили.
І слави: України золотий обруч!“

Далій у другому акті він говорить, що він має все: становище, багатство, славу і ризикувати його змушує лише

„Мета така велична, що до неї гоню,
От ся: Держава над усі держави славна,
— А найгіднішому корона її державна!“

Але що цього він бажає не з егоїстичних мотивів, не для себе йде на все, видко зі слів Мазепи в 5 дії, де він говорить із сумом:

„Геть ви полетіли —
Воскресні думи мого народу!
Бунчук козацький попід ногами вже
Валяється. Сьогоднішня днина
Йому на віки вже печать раба прибила!“

Ось про що він журиться! Не про себе, не про втрату всього, що мав, а про добро і мрії народу рідного.

Ось яким бачила Мазепу Європа! Захід у лиці своїх письменників бачив у ньому перед усім патріота і культурну

високо розвинену людину, дипломата, палкого кохання, вояка, поета і політика з надзвичайною силою волі, ломаючого все по дорозі до великої мети, бачила чоловіка з іскрою Божою, гнаного вперед тим „примусом“, людину, котра не схиляючи чола вмирає в трагедії Готшала з гордими словами:

„Ніколи! Ні! — Не хочу гинути
Я з сокрушеним серцем, і ані хочу
Я нарікати, що зрадливе щастя
Мене покинуло! — Ні!
Хай вихор зібе той мій утомлений
Порох у останнє в гору
До утіхи й життя!“

На все се ми лише можемо сказати: *esse homo*!

А для нас — сучасників — Іван Мазепа є чимсь більшим, як для історії й літератури! Для нас Великий Гетьман є національним героєм, втіленням ідеї нашої державности й незалежности! Ідеї самобутности й державности, що заглухли після упадку Великого Князівства Руського (київського а потім галицького), відроджуються в Хмельницькому, Дорошенкові і в Мазепі. Але в особі Мазеви втілюється самостійницька ідея після довгої еволюції в цілком викінченій формі. Мазепа є квінт-есенція нашого народу, яко нації! Ось чому Богдана Хмельницького може поважати і „малорос“ і „просто рускій“; гетьмана-ж Мазепу лише Українець.

І не можна не признати зі соромом, що ми, котрих звали „мазепинцями“, не заслужили на те святе ім'я, ми, котрі не розуміємо ні державности, ні її героїв і зявляємось пігмеями в порівнанні з ним — велитом політичної думки. Одні лише ми, за котрих він боровся, не вплели ні одної квітки у всесвітний букет літературний кращому синові України! І більше того, — ще зараз є люди, котрі завдяки своєму аполітизмови не пішли далше Пушкіна в оцінці українського Бісмарка.

Подбаймо-ж хоч тепер про його тіло і не будьмо гірше від Французів, котрі зуміли хоч поховати Наполеона ¹⁾.

Перевеземо великий прах на Україну і збудуймо мавзолей, гідний сього державника, написавши над його прахом сі слова: „Проклятий ворогами і рідним народом геній України“ і увінчаємо хоч тепер його чоло не терновим вінком, який досі лежав на його скрані, а давно заслуженою короною слави.

¹⁾ Сі слова були написані в 1918 р. — коли Україна знову стала Самостійною, у другому виданні лишаємо їх без змін — *tempora mutantur*.

ДОДАТОК.

Вірші гетьмана Мазепи.

Дума*).

Всі покою щире прагнуть,
Та не в єден гуж всі тягнуть:
Той на право, той на ліво,
А всі браття, тото диво!

Не маш любви, не маш згоди
Од Жовтої взявши Води;
През невзгоду всі пропали,
Самі себе звоювали.

Ей, братища, пора знати,
Що не всім нам панувати,
Не всім дано всеє знати
І річами керувати.

На корабель поглядімо,
Много людей полічимо:
Однак стирник сам керує,
Весь корабель управує;
Пчілка бідна матку має
І оноє послухає.

Жаль ся, Боже України,
Що не в купі має сини!
Єден живе із погани,
Кличе: Сюди, отамани!
Ідім Матки рятувати,
Не даймо їй погибати!

---

*) Друкуємо в редакції Н. Бантиш-Каменського

Другий ляхам за гріш служить,
По Вкраїні і той тужить.
Мати моя старенькая!
Чом ти вельми слабенькая?
Розно тебе розшарпали,
Гди аж по Дніпр Туркам дали;
Все то фортель, щоб слабіла
І аж вкінець сил не міла!

Третий Москві юж голдує
І ей вірне услугує.
Той на матку нарікає
І неволю проклинає:
Ліпше було не родити,
Нежли в таких бідах жити!

От всіх сторін ворогують,
Огнем, мечем руїнують,
Од всіх немаш зичливости,
Ані слушної вчивости;
Мужиками називають,
А підданством дорікають.

Чом ти братів не учила,
Чом від себе їх пустила?
Ліпше було пробувати
Вкупі лихо одбувати!

Я сам бідний не здолаю,
Хиба тільки заволаю:
Гей, панове єнерали,
Чомуж есте так оспалі?
І ви панство полковники,
Без жадної політики,
Возміте ся всі руки,
Не допустіть гіркої муки
Матці своїй більш терпіти!
Нуте врагів, нуте бити!

Самопали набивайте,
Острих шабель добувайте,
А за віру хоч умірте,
І вольностей бороніте!
Нехай вічна буде слава.
Же през шаблю маєм права!

Пісня.

Ой горе, горе
Чайці Небозі,
Що вивела чайчанята
При битій дорозі!...

Киги! киги!

Злетівши вгору,
Прийшлось втопитись
В Чорному морю!...

Киги!...

Жито поспіло,
Діло прискіло,
Прийдуть жінці жати,
Діток забірати...

Киги! Киги!

Злетівши вгору,
Прийшлось втопитись
В Чорному морю!...

Киги!...

Ой, чайка веться
Крилами бється!
Чого-ж їй літати?
Чого-ж їй кричати?

Киги! Киги!

Злетівши вгору,
Прийшлось втопитись
В Чорному морю!...

Киги! Киги!...

Як їй не кричати,
Як їй не літати?
Дітки маленькі,
Вона-ж їм мати!...

Киги! Киги!

Злетівши вгору,
Прийшлось втопитись
В Чорному морю!...

Киги!...

Ой, діти, діти,
Де вас подіти?
Чи мені втопитись,
Чи з горя убитись?

Киги! Киги!

Злетівши вгору,
Прийшлось втопитись
В Чорному морю!...

Киги!...

Псальма *).

Бідна моя головонько,
Я на світі сиротонька:
Ні матусі, ні татуся,
До кого ж я прихилюся?

Прихилюся до Ісуса,
Тож мні радість і утіха,
Тим позбуду всього лиха.
Але лиха біда всюди.

Ненавидять злії люди.
Ні радості, ні спокою,
Тільки смуток із бідую.
Єден другого витає,
А на славі забуває;

---

*) В редакції „Кіевск. Стар.“ 1887 р., VIII. 777 стор.

Єднак сього я не дбаю,
На Ісуса уповаю;
Той враг моїх всі совіти
Вскорі може розорити.
Не дасть мені погибати,
У печалях унівати.
Тепер правда лежить в долі,
А неправда в добрій волі;
Тепер любви ність і мало,
Бо на світі все зле стало.
Боже! Дай нам любов мати,
А імя Твоє хвалити,
Доки ми на суді страшнім
Узрим світ Твій преясний...
Там нам, Боже, даруй бути,
Лицем в лице Тебе зрити...

Листи до Мотрі Кочубеївни.

Лист 1.

Моє серденько, мій квіте рожаний!

Сердечно на тоє болю, що недалеко од мене їдеш,
а я не міг очиць Твоїх і личка біленького видіти; через сеє
письмечко кланяюся, всі члони цілую любезно.

Лист 2.

Моє серденько! зажуремся, почувши од дівки¹⁾ таке
слово, же²⁾ В. М.³⁾ за зле на мене маєш, же В. М. при собі
не задержалем, але одіслав до дому. Уваж сама, щоб з того
виросло. Перша (причина), що б твої родичі по всім світі
розголосили: же взяв у нас дочку у ночі гвалтом і держить
у себе місто підложниці. Другая причина: же державши
В. М. у себе, я бим не міг жадною мірою витримати, да
і В. М. также; мусілибисьмо із собою жити так, як малжен-
ство каже, а потім прийшло-б неблагословенє од церкви
і клятьба жеби нам з тобою не жити. Де-ж би я на той
час подів і мені-б же через тє В. М. жаль, щоб єсть на-по-
тім на мене не плакала.

¹⁾ Одна з челядок Кочубєєвих, котру Мотря посилала до Мазени
передати листи.

²⁾ Же — що.

³⁾ В. М. — Ваша Милость.

Лист 3.

Моє сердечне кохане — Прошу і вельце прошу, — рач зо мною обачитися для устної розмови. Коли мене любиш, не забувай-же, коли не любиш, не споминай-же. Спомни свої слова, же любить обіцяла, на що мені і рученьку біленьку дала... І повторе і простократно прошу, назначи хоч на одну мінуту, коли маємо з собою видіти ся, для общого добра нашого, на котрее самаж прежде сего соізвонила єсь була. А нім тее буде, пришли намисто з шиї своєї, прошу.

Лист 4.

Моє сердечко. Уже ти мене ізсушила красним своїм личком і своїми обітницями. Посилаю тепер до В. М. Мелашку (*Прим.: одна з челядок гетьманських, через котру Мазепа посилав листи до Мотрі.*), щоб о всім розмовилася, а В. М. не стережися її ні в чім, бо єсть вірная В. М. і мені во всім. Прошу і вельце, за ніжки В. М., моє серденько, облапавши, прошу — не одкидай своєї обітниці.

Лист 5.

Моє серде(нько) коханеє. Сама знаєш, як сердечне, шалене люблю В. М., іще нікого на світі не любив так. Моє-б тее щастє і радість, щоб нехай їхала да жила у мене: тільки-ж я уважав, який кінець з того може бути, а звлаща при такій злости і заїлости твоїх родичів. Прошу моя любко, не одмінй ся ні в чім як юж не поєднократ слово своє у рученьку дала-єсь; а я взаємно, поки жив буду, тебе не забуду.

Лист 6.

Моє серденько. Не маючи відомости о поведженю В. М., — чи вже перестали В. М. мучити і катувати (*Прим.: Як видно з сього листа, Мотря скаржилася Мазепі на своїх батьків, що не давали їй жити дома за її кохання до нього.*) — тепер одїзджаючи на тиждень на певні місця, посилаю В. М. одїздного через Карпа, котрореє прошу завдячне прийняти, а мене в неодмінній любови своїй ховати. (*Прим.: Одїздне, се дарунок, переданий Мазепою Мотрі при одїзді кудись; Карпо — слуга Мазепи.*)

Лист 7.

Моє серденько. Тяжко болю на тее, що сам не можу з В. М. обширно поговорити, що за отраду В. М. в теперішнім фрасунку учинити. Чого В. М. по мні потребуєш,

скажи сій дівці. В останку, коли вони (*Прим.: Батьки Мотрі*), проклятії твої, тебе цураються, — іди в монастир, а я знатиму, що на той час з В. М. чинити. Чого потреба — і повторе прошу, ознайми мені В. М.

Лист 8.

Моя сердечно кохана. Тяжко зафрасувалем ся, почувши, же тая катівка (*Прим.: Мати Мотрі, катувавши Мотрю за любов до Мазени*), не перестає В. М. мучити, як і вчора тее учинила. Я сам не знаю, що з нею, гадиною, чинити. То моя біда, що з В. М. слухного не маю часу о всім переговорити. Більш од жалю не можу писати; тільки тее яко-ж колвек станеть ся, я поки жив буду, тебе сердечне любити і зичити всього добра не перестану, і повторе пишу, не перестану, на злість моїм і твоїм ворогам.

Лист 9.

Моя сердечне кохана. Вижу, же В. М. во всім одмінила ся своєю любовію прежню к мені. Як собі знаєш, воля твоя, чини що хочеш. Будеш на потім того жалувати. Припомни тільки свої слова, під клятвою мені дані, на той час, коли виходила єсть з покою мурованого од мене, коли далем тобі перстень діяментовий, над котрий найліпшого, найдорогшого у себе не маю: „же хоч сє, хоч так буде, а любов між нами не одмінить ся.“

Лист 10.

Моє серденько. Бодай того Бог з душею розлучив, хто нас розлучає. Знав би я, як над ворогами помститися, тільки ти мені руки звязала. Я з великою сердечною тескницею жду од В. М. відомости, а в яким ділі, сама добре знаєш. Прошу теди велце, учини мені скорий одвіт на сєє моє писанє, моє серденько.

Лист 11.

Моя сердечно кохана, наймильшая, найлюбезнійшая Мотрононько. Вперед смерти на себе сподівався, ніж такої в серцю Вашому одміни. Спомни тільки на свої слова, спомни на свою присягу, спомни на свої рученьки, которії мені неєдинократь давала: же мене, хоч будеш за мною, хоч не будеш, до смерти любити обіцяла. Спомни на останок любезную нашу бесіду, коли єсь бувала у мене на покою: нехай Бог несправедливого карає, а я, хоч любиш, хоч не любиш мене, до смерти тебе, подлуг слова свого, любити і сердечно кохати не перестану на злість моїм ворогам.

Прошу і вельце, моє серденько, яким колвек способом обач ся зо мною ; що маю з В. М. далі чинити, бо юж більш не буду ворогам своїм терпіти, конечно одомщеніє учиню, а якеє, сама обачиш.

Щасливії мої письма, що в рученьках твоїх бувають, ніж мої бідні очі, що тебе не оглядають.

Лист 12.

Моя сердечне кохана Мотренько. Поклін мій оддаю В. М., моє серденько, а при поклоні посилаю В. М. гостинця — книжку і обручик діаманитовий ; прошу теє завдячне прийняти, а мене в любви своїй неодмінно ховати, нім дасть Бог з ліпшим привитаю. А за тим цілую уста королевії, ручки біленькії і всі члонки тільця твого біленького, моя любенька, кохана. (Прим.: З сього видно, що Мотря зо-всім не була тим „ограниченнымъ созданиємъ“, яким її ма-люють деякі історики і біографи Мазепи. Вона цікавилася літературою, читала книжки, тощо.)

Найновіші видання Товариства „Просвіта”:

Чарльз Дікенс: **РІЗДВЯНА НІЧ**. З англійського.

Отся повість національного англійського письменника учить нас жертволюбивості.

ОПОВІДАННЯ ПРО СИЛИ ПРИРОДИ. З 14 образками. Обгортка Михайла Осінчука.

Це вже четверте у нас видання дуже потрібної книжечки. Перероблена відповідно до нинішнього стану науки проф. д-р М. Чайковським. Учить нас про сили природи, як їх примінити до власної користі і як то чоловік дійшов до сього.

Видання фонду „Учітеся брати мої”.

1. *Володимир Дорошенко*: **ШЕВЧЕНКОВА КРИНИЦЯ**. Львів 1922 р. Стор. 256.
2. *Михайло Возняк*: **КИРИЛО-МЕТОДІЇВСЬКЕ БРАТСТВО**. Львів, 1921. Стор. 238.
3. *Д-р Степан Рудницький*: **УКРАЇНА НАШ РІДНИЙ КРАЙ**. Львів, 1921. Стор. 128.
4. *Микола Голубець*: **ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА**. Т. I. Львів 1922. Стор. 262.
5. *Д-р Іван Крип'якевич*: **ІСТОРІЯ КОЗАЧЧИНИ**. Львів 1922. Стор. 90.
6. *Омелян Терлецький*: **ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ**. Т. I. Львів 1923. Стор. 252.

Замовляти: **Т-во „Просвіта”, Львів, Ринок ч. 10/II.**

3811 Р
Л

Передплачуйте одинокий український
- - фаховий освітний часопис - -

„НАРОДНЯ ПРОСВІТА“

(давніше „ПИСЬМО З ПРОСВІТИ“).

У часописові працюють наші найкращі просвітянські діячі.

Програма часопису:

1. Методичні й фахові статті на тему народньої просвіти. Програмові статті в напрямі ведення культурно-освітньої праці в читальнях і других подібних товариствах.
2. Докладне звітання з просвітнього руху на українських землях. Містить дописи й кореспонденції з Волині, Полісся, Холмщини. Подає образ життя наших філій і читалень. Містить усе, що дотичить просвітнього життя на Закарпатській Україні. Подає відомости про освітньо-культурне життя серед української еміграції.
3. Подає статті, що інформують про просвітний рух у інших народів.
4. Містить короткі реферати, призначення яких подавати нашим просвітним діячам матеріал до викладів і рефератів у читальнях.
5. Радить що читати і яку книжку купувати до читальняних бібліотек.
6. Подає виказ книжок, які появилися друком.

Ця програма — багата й різнородна — повинна заохотити кожного Просвітника мати сей часопис стало під руками. Читальні й Філії мусять обов'язково передплачувати „Народню Просвіту“ як урядовий часопис Т-ва „Просвіта“.

Попередні річники брошуровані можна замовляти по основній ціні 4.

Адреса: Адміністрація „Народньої Просвіти“, Львів, Ринок ч. 10/II. (Т-во „Просвіта“).

НАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА
„ПРОСВІТИ“

ХАРАКТЕРНИК

МАЗЕПА

